

*Олійник-Данн О.О.,**д.е.н., доцент,**завідувач кафедри банківської справи,**Національний університет біоресурсів і природокористування України**Левкович М.П.,**студентка магістратури економічного факультету,**Національний університет біоресурсів і природокористування України*

ОЦІНКА КРЕДИТНОГО РАЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті здійснено оцінку кредитного раціонування аграрних підприємств, встановлено основні причини його виникнення. Запропоновано заходи для мінімізації кредитного раціонування сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: раціонування кредиту, кредити сільськогосподарським підприємствам, пільгові кредити, компенсація процентних ставок.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є однією з головних складових економіки України. Стан галузі сільського господарства перш за все залежить від обсягів коштів, вкладених в його розвиток.

Кредит для аграріїв є одним із найважливіших зовнішніх джерел інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. За оцінками експертів галузь сільського господарства не отримує достатній обсяг кредитів для фінансування оборотного капіталу та інвестицій.

Однією з основних причин обмеженого доступу сільськогосподарських підприємств до фінансування є кредитне раціонування, яке негативно впливає на результати діяльності сільськогосподарських підприємств, адже підприємство не може отримати кредит взагалі або в необхідному обсязі, навіть коли погоджується сплатити більшу процентну ставку за кредитом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне дослідження раціонування кредиту було проведено видатними економістами, зокрема, Дональдом Ходгманом в 1960 році в роботі «Кредитний ризик і раціонування кредиту», де було продемонстровано, що для банку існує оптимальний обсяг позики і для його досягнення може знадобитися раціонування кредиту [1].

Протягом тривалого часу зарубіжні та вітчизняні вчені займалися вивченням проблеми раціонування кредитів та пошуком способів її подолання. Зокрема, Ахметчина А.В. в своїй статті «Кредитное раціонування как инструмент денежно-кредитного регулювання в современных условиях асимметрии информации» розкриває суть раціонування як інструменту грошово-кредитного регулювання в сучасних умовах переважання інформаційної асиметрії більшості ринків і пов'язаних з нею проблем несприятливого відбору позичальників і морального ризику [3]. Лобов А.А. в статті «Разработка кредитной политики банка для рынков, подлежащих кредитному раціонуванню» розглядає методи створення кредитної політики, яка враховує наявність асиметрії інформації і ефекту «оберненої селекції» на ринку кредитування [7].

У дослідженні українських вчених, Скрипника А.В. та Ткаченка О.М., «Інформаційна складова підвищення ефективності кредитування аграрного сектору» було розглянуто питання кре-

дитування аграрного сектору, який фінансується банківською системою за залишковим принципом. На прикладі моделі кредитного раціонування автори доводять, що шляхом зворотної селекції можна досягнути кращих результатів щодо збільшення обсягів кредитування та прибутків банківських установ [11]. Доктор економічних наук Олійник О.О. у своїй роботі «Причини та способи подолання кредитного раціонування сільськогосподарських підприємств» визначає кредитне раціонування як основну причину обмеження доступу сільськогосподарських підприємств до кредитування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Різні інструменти державної кредитної підтримки можуть знизити негативні наслідки, обумовлені кредитним раціонуванням, проте проблема обмеженості сільськогосподарських підприємств у доступі до кредитних ресурсів досі залишається невирішеною.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є здійснення оцінки кредитного раціонування в сільському господарстві України. Визначення основних причин виникнення кредитного раціонування та його наслідків для аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення ефективного розвитку сільського господарства вирішальну роль відіграють кредитні ресурси. Це зумовлено сезонним розривом між вкладенням і надходженням коштів та безперервністю процесів відтворення. З ряду об'єктивних причин отримання реальних дешевих кредитів для сільськогосподарських товаровиробників є проблемним. Одним з таких чинників є кредитне раціонування, яке позбавляє сільськогосподарські підприємства можливості залучення кредитів [9].

Основними причинами труднощів, які виникають в процесі оформлення кредитів сільськогосподарським виробникам, є висока ризикованість даного виду бізнесу, низька кредитоспроможність підприємств, низька якість і ліквідність застави, яку підприємства можуть запропонувати комерційним банкам, а також відсутність механізмів іпотечного кредитування в галузі.

Прийнято виділяти дві групи факторів, які спричиняють кредитне раціонування в сільському господарстві (рис. 1).

За статистичними даними Національного банку України у період з 2006 по 2016 роки, частка сільськогосподарських кредитів в кредитному портфелі банків України знаходилась в межах 5-7% (рис. 2). Загалом зростання обсягу наданих кредитів і відповідно частки кредитів аграріїв спостерігалось до 2013 року. За аналізований період, саме у 2013 році обсяг кредитів був найбільшим, однак частка кредитів, які надійшли в аграрний сектор була досить низькою – 4,6%. Це сталося внаслідок світової фінансової кризи, в умовах якої банки не бажали кредитувати ризиковані галузі економіки [5].

З боку попиту

- вразливість підприємств аграрного сектору, їх низький рівень дохідності та якості продукції;
- більшість агропідприємств географічно розпорознені і знаходяться у віддалених районах, де їх взаємодія з філіями банку є дуже обмеженою;
- наявність специфічних ризиків даної галузі (різкі коливання цін на товарних ринках, залежність від природних умов та чисельні хвороби сільськогосподарських тварин).

З боку пропозиції

- відсутність спеціалізованих інструментів оцінки ризиків, які використовуються при оцінці бізнес-планів, кредитних заявок сільськогосподарських підприємств;
- відсутність можливості належним чином оцінити кредитну заявку агропідприємств, через відсутність застави та кредитної історії;
- здійснюючи обслуговування малих позик та клієнтів у сільській місцевості банк несе досить значні адміністративні та управлінські витрати.

Рис 1. Фактори кредитного раціонування агропідприємств

Джерело: [4]

Рис 2. Кредитний портфель банків України, 2006-2016 рр.

Джерело: [5]

У 2014 році спостерігається зменшення обсягу кредитів внаслідок погіршення стану банківської системи України. Однак, частка сільськогосподарських кредитів в цьому ж році, в порівнянні з 2013 роком, зросла і становила 7,1 %. Це свідчить про те, що наскільки б високими не були відсоткові ставки за кредитами, аграрії змушені їх сплачувати, адже мають постійну потребу в кредитних ресурсах.

Оскільки сільське господарство формує 20% ВВП країни, а його питома вага в кредитному портфелі банків становить лише 7%, необхідно сприяти збільшенню обсягу кредитів залучених у сільське господарство. Залучені кредитні ресурси позитивно вплинуть на розвитку галузі, оновлення матеріально-технічної бази підприємств та розширення виробництва.

Існує певний зв'язок між обсягом отриманих кредитів та обсягом виробленої продукції сільського господарства. Порівняння обсягів кредитів та валової сільськогосподарської продукції в регіонах України представлено на рисунку 3.

Дані представлені на рисунку 3, ще раз засвідчують, що сільське господарство підпадає під кредитне раціонування, так як області, які найбільше виробляють ВВП не отримують достатньо кредитів.

Наведені дані свідчать про нерівномірне розподілення кредитних ресурсів на території України. Найбільший обсяг кредитів залучається у великих обласних центрах (Київ, Харків, Дніпропетровськ), відповідно саме ці області входять в десятку лідерів за вартістю валової продукції сільського господарства.

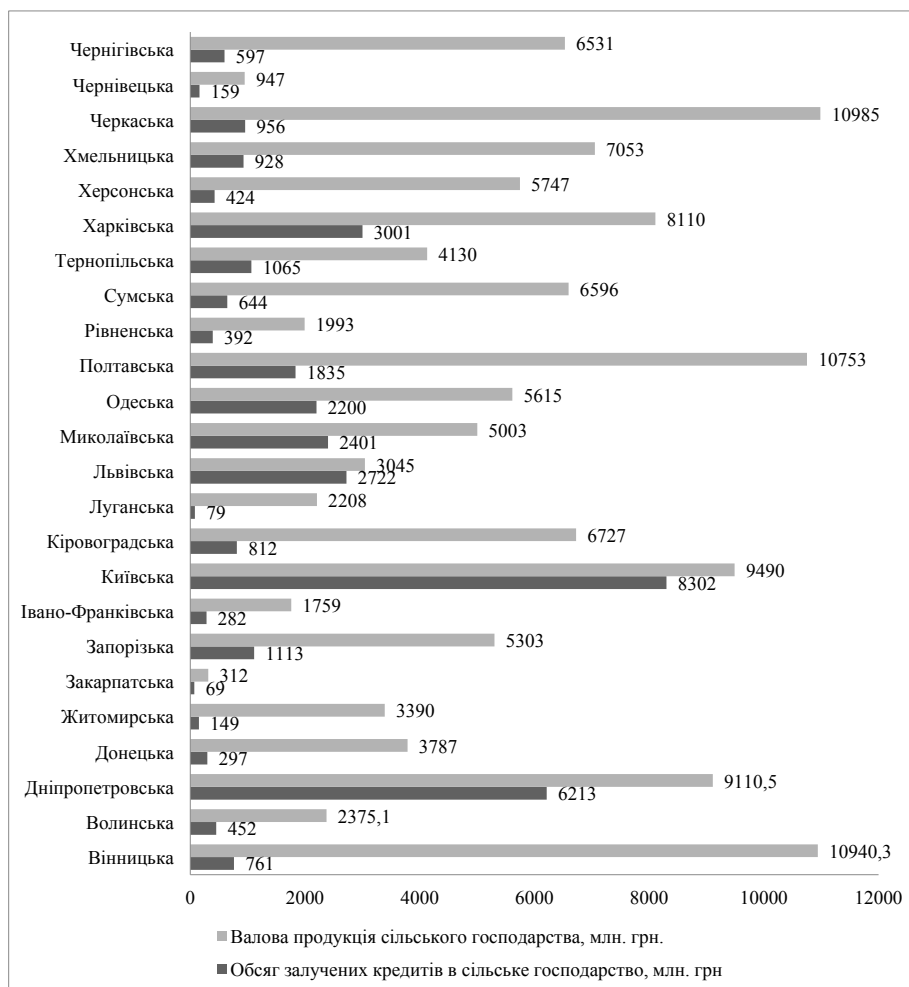

Рис 3. Банківські кредити сільському господарству в порівнянні з валовою продукцією сільського господарства в 2015р., млн. грн.

Джерело: [5] і [6]

Помітно, що Вінницька, Полтавська та Черкаська області є лідерами у виробництві продукції сільського господарства, однак кредитів залучають досить мало.

Отже, з усіх галузей народного господарства найбільш радикального і дієвого державного регулювання та підтримки для нормального розвитку вимагає сільське господарство.

З метою подолання кредитного раціонування сільськогосподарських товаровиробників у 2000 р. в Україні була впроваджена система пільгового кредитування АПК, згідно з якою здешевлення кредитів здійснюється у режимі кредитної субсидії та полягає у субсидуванні частини плати (процентів) за використання кредитів, наданих банками у національній та іноземній валюті.

Компенсація надається за кредитами, залученими для покриття виробничих витрат, пов'язаних із закупівлею паливно-мастильних матеріалів, насіння, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, кормів, сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, ветеринарних препаратів, молодняку сільськогосподарських тварин та птиці, обладнання для тваринницьких ферм і комплексів, запасних частин для ремонту сільськогосподарської і зрошувальної техніки та обладнання, енергоносіїв, та оплати послуг, пов'язаних з виконанням ремонтних робіт.

З наведеного можна зробити висновок, що право на отримання компенсації має широке коло осіб, що здійснюють господарську діяльність в агропромисловій сфері, а не тільки сільськогоспо-

дарські товаровиробники в розумінні податкового законодавства (з визначенням питомої ваги сільгоспвиробництва).

Дана система функціонувала до 2013 року. Протягом 2013 та 2014 років пільгові кредити не надавались. Проте, Законом України «Про Державний бюджет на 2015 рік» було передбачено кошти для фінансової підтримки заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів в сумі 300 млн. гривень. Таким чином система пільгового кредитування АПК знову почала функціонувати [9].

Динаміку бюджетних компенсацій, спрямованих на здешевлення кредитних ставок для сільгоспвиробників протягом 2000–2015 рр., подано на рис.4.

З даних наведених на рис. 4 помітно, що починаючи з 2010 року обсяг пільгових кредитів почав стрімко скорочуватись, в 2013–2014 роках такі кредити взагалі не надавались. Починаючи з 2015 року держава відновила свою підтримку сільськогосподарських товаровиробників. Існують певні недоліки програми компенсації процентних ставок, які не дали можливості подолати кредитне раціонування в значній мірі. По-перше, критерії відбору для програми чітко не визначені, і це тягне за собою, що всі підприємства можуть брати участь, незалежно від їх розміру, обороту і цілей кредиту. По-друге, розмір субсидій не корелюється з розміром кредиту. По-третє, процес надання субсидії складний і непрозорий. По-четверте, банки мають стимул до підвищення процентних ставок для сільського господарства,

Рис 4. Обсяг кредитів, наданих в сільське господарство, в т.ч. пільгові кредити, млн. грн.

Джерело: [5] та [8]

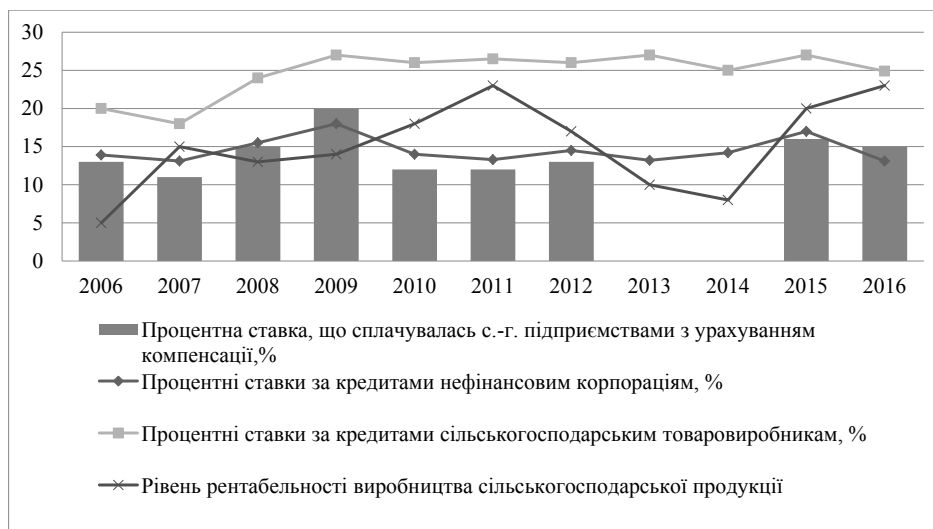

Рис 5. Середні процентні ставки для с.г. підприємств, рівень компенсації відсотків державою і рівень рентабельності сільського господарства, %

Джерело: [5] та [6]

коли вони знають, що позичальник отримає компенсацію в рамках програми компенсації процентних ставок [9].

Порівняння процентних ставок по сільськогосподарських кредитах і по кредитах, наданих нефінансовим корпораціям протягом 2006–2016рр. показано на рисунку 5.

З даних, наведених на рис. 5, помітно, що з 2008 року спостерігається стрімке зростання відсоткових ставок за кредитами сільськогосподарським товаровиробникам з 18% до 27%. Така тенденція є досить невтішною для аграріїв. Як правило, причиною зростання відсоткових ставок є те, що банки в основному не здатні правильно оцінити сільськогосподарські ризики, адже не розуміють специфіку сільськогосподарського виробництва, і тому вони збільшують свої відсоткові ставки.

Слід звернути увагу на те, що процентні ставки за сільськогосподарськими кредитами були значно вищі, ніж рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва. Навіть

компенсація процентів не забезпечила вигідність кредитування сільського господарства. В окремі роки (2006, 2008, 2009) рівень рентабельності був нижче рівня процентної ставки з урахуванням компенсації. Це свідчить, що компенсація процентної ставки не завжди забезпечувала процентну ставку по кредитах, яка менше рівня рентабельності. Отже, механізм компенсації був не завжди ефективний.

Висновки і пропозиції. В процесі оцінки кредитного раціонування аграрних підприємств було встановлено, що кредитне раціонування позбавляє сільськогосподарські підприємства можливості залучення кредитів. Банки неохоче кредитують аграрний сектор, через високу ризикованість діяльності та відсутність ліквідної застави. Також, серед причин виникнення кредитного раціонування, слід виділити вимоги, які банк ставить перед аграріями. Здебільшого, умови, на яких надаються кредити сільськогосподарським виробникам, є прийнятними

лише для великих агрохолдингів та обмежують у можливості залучення кредитів дрібні фермерські господарства. Впроваджена державою система пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників, яка передбачала компенсацію процентної ставки за кредитом, мала певні недоліки тому не дала бажаного результату і не змогла в повній мірі подолати кредитне раціонування. З метою мінімізації кредитного раціонування необхідно вдосконалити механізм компенсації процентної ставки в напрямку більш чіткого визначення бенефіціарів програми та максимального обсягу їх пільгового кредитування.

Література:

- Jaffee D., Russell T. Imperfect information, uncertainty and credit rationing // Quarterly Journal of Economics. – 1976. – vol. 90. – pp. 651–666.
- Stieglitz Josef, Weiss Andrew. Credit rationing in markets with imperfect information // The American Economic Review. – 1981. – June. – № 3. – Vol. 71.
- Ахметчина А.В. «Кредитное рационирование как инструмент денежно-кредитного регулирования в современных условиях асимметрии информации». Экономика и предпринимательство. 2014. – № 5-1. – С. 787–791.
- Впровадження схем гарантування кредиту в Україні: приклад агробізнесу. Посібник до реалізації рекомендацій, ОЕСР, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/psd/UkraineCGSAGribusinessUKR.pdf>
- Грошово-кредитна статистика Національного банку України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article>
- Державна служба статистики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Лобов А.А. «Разработка кредитной политики банка для рынков, подлежащих кредитному рационированию». Вестн. Новосиб. гос. ун-та. Серия: Социально-экономические науки 15.3 (2015). – С. 21–31.
- Міністерство аграрної політики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
- Олійник О.О., Адаменко В.В., Олійник Л.М. Розвиток фінансово-кредитної системи аграрного сектору економіки України: Монографія. – Київ: ЦП «КОМПРИНТ», 2015. – 410 с.
- Олійник О.О. (2014). Причини та способи подолання кредитного раціонування сільськогосподарських підприємств. Економіка: реалії часу, (3). – С. 167–171.
- Скрипник А.В., Ткаченко О.М. «Інформаційний складник підвищення ефективності кредитування аграрного сектору». Вісник НБУ, листопад 2011 р., с. 32–38.

Олейник-Данн Е.А., Левкович М.П. Оценка кредитного рационирования аграрных предприятий Украины

Аннотация. В статье осуществлена оценка кредитного рационирования аграрных предприятий, установлены основные причины его возникновения. Предложены меры по минимизации кредитного рационирования сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: рационирование кредита, кредиты сельскохозяйственным предприятиям, льготные кредиты, компенсация процентных ставок.

Oliynyk-Dunn O.O., Levkovich M.P. The credit rationing evaluation of agricultural enterprises in Ukraine

Summary. The article provides an assessment of credit rationing of agricultural enterprises, as well the main reasons for its occurrence is determined. The measures to minimize the credit rationing of agricultural enterprises are identified.

Keywords: credit rationing, loans to agricultural enterprises, preferential loans, compensation of interest rates.